

oružanih formacija i civile, iznosi oko 4.100 lica.

Monografija *Smederevski kraj u Drugom svetskom ratu. Ljudi i događaji* nudi detaljan prikaz složenih događaja u periodu velikih iskušenja i stradanja, na prostoru od izuzetnog strateškog značaja za sve sukobljene strane. Reč je, dakle, o mikroistoriji i vojnoj istoriji, u čijem središtu se nalazi problem četničko-partizanskih odnosa. Takođe, autor je na više mesta predstavio svakodnevni život seljaka i varošana pod okupacijom, njihove patnje, lične sudbine i tragedije. Knjiga obiluje faktografskim podacima, ali autorov stil pisanja umnogome doprinosi lakšem „kretanju“ kroz to mnoštvo podataka.

Sadržinu knjige upotpunjuju brojne fotografije koje je autor dobio na korišćenje ljubaznošću potomaka učesnika navedenih zbivanja. Takođe, tokom višegodišnjeg rada na terenu autor je zabeležio kazivanja 186 meštana sela i gradova u smederevskom kraju. Njihova bogata svedočenja predstavljaju vredan doprinos istoriji ovog prostora u ratu i govore o visokom nivou kulture sećanja njegovih žitelja. Pokazalo se da su iskazi savremenika, među kojima je bilo i učesnika navedenih događaja, prema rečima autora, „prilično verodostojni i pouzdani“.

U predgovoru ove monografije autor je najavio sastavljanje posebne spomenknjige u kojoj će biti predstavljena imena svih žrtava rata iz Smederevskog okruga i okolnosti u kojima su izgubile život. Na taj način knjiga *Smederevski kraj u Drugom svetskom ratu. Ljudi i događaji* dobiće svoj prirodni nastavak.

Dušan Bojković

INFORMBIRO I JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA, zbornik dokumenata, priredili: Milan Terzić, Mihajlo Basara i D Mitar Tasić, Beograd, Službeni glasnik, 2015, 783.

Sukob Jugoslavije i Sovjetskog Saveza na čelu zemalja okupljenih u taboru tzv. narodne demokratije 1948–1954, svakako je jedna od najvažnijih epizoda istorije Hladnog rata u Evropi. Uz sovjetsku blokadu Berlina i Korejski rat, ulazi u najznačajnije događaje ideološke konfrontacije u prvoj deceniji posle Drugog svetskog rata. Ovaj sukob, koji je spajao različite elemente sporenja i široke vidove ispoljavanja neprijateljstva, osim direktnog vojnog sučeljavanja i rata, otvorio je novu stranicu jugoslovenske istorije posle Drugog svetskog rata. Kao takav, i sa takvim karakteristikama, bio je tema različitih viđenja i tumačenja u mnogim radovima: od jednostranih, zarobljenih retorikom i dilemama sukoba, do ozbiljnih naučnih studija i zbornika radova. U više navrata i pojedini akteri iz ovog vremena objavljivali su svoja sećanja, sa različitim doprinosom razumevanju sukoba. Ipak, i pored relativno razvijene heurističke baze saznanja o ovom sukobu, ostao je utisak da je najmanje publikovano istorijske građe, na kojoj bi se stekla realna slika o pojedinostima samog konflikta i ponašanja jugoslovenske ili informbirovske strane.

Pred nama je zbirka dokumenata jugoslovenske vojne provenijencije iz vremena sukoba, koju su sastavili vojni istoričari i naše kolege: Milan Terzić, Mihajlo Basara i D Mitar Tasić, na bazi građe sačuvane i odnedavno dostupne u Vojnom arhivu. Ovom zbirkom autorski tim se nadovezuje na (sopstvene) slične projekte: zbirke dokumenata o odnosima

Jugoslavije i SSSR-a na kraju Drugog svetskog rata, odnosno zbirke dokumentata o Balkanskom paktu. U tim zbirkama građe oni su se kvalifikovali kao dobri poznavaoци događaja i pouzdani priređivači dokumenata. To je bila i solidna zanatska osnova za novi rad – ovog puta o Informbiouru i jugoslovenskom vojnom, ideološkom i ekonomskom odgovoru na pretnje sa Istoka.

U uvodnom delu autori su dali pregled samog sukoba kroz njegove najvažnije karakteristike. Pri tome su se odlično odredili prema suštini sukoba Jugoslavije i zemalja Informbioa koji se odvijao na više ravni: ideološko-političkoj, obaveštajno-bezbednosnoj, kroz bezbrojne granične incidente i povrede vazdušnog prostora. S druge strane, u sukobu prepoznajemo nekoliko perioda sa karakterističnom dinamikom. Početkom leta 1948. posle „izlaska Rezolucije“ Armija se najviše bavila ideološkim raščlanjavanjem, potom slede prvi prebezi i dezerteri u zemlje IB, zatim granični incidenti i otvorena neprijateljstva praćena pomeranjem trupa sovjetske armije i njenih satelita, što utiče na Jugoslaviju da započne aktivno planiranje svoje odbrane kroz pripremu armije, ali i pripremu industrije, ekonomije, finansija i ostalih segmenata društva. Upravo se izbor dokumenata fokusirao na ove segmente sukoba: idejnu stranu kroz rad partijskih organa u Armiji, granične incidente u celom periodu sukoba i ono što je najoriginalnije: rad na pripremi armije, industrije i društva za ratne uslove.

U delu koji predstavlja odabranu dokumentaciju Kontrolne komisije Centralnog komiteta za armiju, Opućenosti KPJ u armiji, kao i pojedinih partijskih organa većih jedinica ogleda se najkarakterističnija strana sukoba Jugoslavije i Informbioa: ideološki

sukob, i to unutar jugoslovenske komunističke partije. Ovaj deo počinje zbirnim dokumentom za 1948. godinu o ideološkim prestupima (za tu godinu postoji najmanje dokumenata jer je sukob, gledan sa jugoslovenske strane, još uvek imao obrise nesporazuma), a potom slede dokumenti iz kojih vidimo anatomiju ideološkog sukoba: statistike tipova i opisa verbalnih istupa, statistike o partijskom članstvu, kao i obrise represije nad prestupnicima. Najzanimljiviji su navodi i citiranja verbalnih istupa, svedočenja o vremenu, dilemama, stereotipima, doušništvu i drugim pojavama koje su pratile ova dešavanja.

Sledeća grupa dokumenata tiče se graničnog „ni rata, ni mira“ između Jugoslavije i zemalja Informbioa. Granični incidenti su druga karakteristika ovog sukoba i prema njihovoj dinamici se može i vremenski omeđiti njegov tok. Glavna crta graničnih incidenata jeste njihov veliki broj i sveprisutnost na „istočnim“ jugoslovenskim granicama od kraja 1948. do kraja 1953. godine. Taj intenzitet uvek donosi mnoštvo dilema samom autoru prilikom izbora načina predstavljanja tih podataka tako da se izbegnu ponavljanje i monotonija. Upravo su spretnim izborom dokumenata, kroz statističke preglede i zbirne dokumente, priređivači efektno ilustrovali ovu značajnu stranu sukoba Jugoslavije i zemalja Informbioa. U ovom delu građe najinteresantnija dokumenta govore o ubacivanju terorističkih grupa iz susednih zemalja, sastavljenih od jugoslovenskih dezertera, nošenih najrazličitijim ličnim motivima.

Posle perioda u kome je dominirala neizvesnost na koju će stranu sukob krenuti i da li će vrh SSSR shvatiti da jugoslovenski komunisti i njihov vođa Tito nisu jeretici već dosledni i pravoverni ideološki ziloti, jugoslovenska

država i njena armija započeli su planiranje odbrane u slučaju napada sa Istoka. O tome govori sledeći segment ove zbirke sa najvećim brojem dokumenata. U okviru više komisija na državnim i armijskim nivoima, planirano je postupanje sa delovima državnog sistema za slučaj rata sa SSSR-om i satelitima. Ova grupa dokumenata omeđena je razdobljem mart 1949 – decembar 1950, najkritičnijim periodom sukoba sa Informbiroom. Od vremena kada je kod Jugoslovena definitivno sazrelo osećanje da je reč o pravom sukobu sa neizvesnim ishodom, do vremena kada počinju nagoveštaji otopljanja odnosa sa Zapadom, koji će posle priključenja Jugoslavije Programu vojne pomoći 1951. definitivno značiti iskorak iz totalne izolacije i smanjenje bojazni od ratne opasnosti. Obim zahvata ratnih priprema, koji se sagledava iz objavljenog građe, pokazuje da je u tom periodu jugoslovenski politički i vojni vrh ozbiljno procenjivao da može doći do sveobuhvatne agresije sa Istoka.

Osim ratnih priprema koje su po obimu i zahvatu bile više nego ambiciozne, dokumenti daju presek stanja mnogih segmenata sistema odbrane i dobrog dela strateških resursa FNR Jugoslavije. Najzanimljivija je, po našem mišljenju, detaljna analiza stanja, mogućnosti i perspektiva vojne industrije Jugoslavije, koja je upravo tada stvarana. Dokumenti daju pravi presek stanja te industrije na razmeđu 1949. i 1950. godine, koji je često daleko od onoga što je bilo sugerisano u vojnoj štampi tog i kasnijeg doba, odnosno u kasnijim interpretacijama i prigodnim monografijama. Takođe, vidi se i nastanak sistema vojnog finansiranja i budžetiranja. Ostala dokumenta pokazuju način na koji je celokupno društvo,

od vrha vlasti do same baze, trebalo da funkcioniše u očekivanoj agresiji. Fascinantni su podaci o načinu i razmera evakuacije vojnosposobnog ljudstva, državnog aparata, funkcionisanju prestonice i drugim aspektima očekivane agresije.

Poslednja grupa dokumenata vojne/partijske građe govori o vremenu kada je sukob prestao i kada je sveden u okviru izazova istovetnih drugim ideološkim pretnjama prema Jugoslaviji i njenoj armiji.

Uz obilje nepoznatih podataka, kao i sistematizovanih podataka koji su od ranije poznati, zbornik dokumenata *Informbiro i Jugoslovenska narodna armija* otvara i mnoga pitanja: relativne malobrojnosti klasične vojne građe Armije u ovom periodu, dakle operativnih, nastavnih, organizacijskih i drugih dokumenata, istorijata jedinica iz ovog perioda, dokumenata ratnog planiranja odbrane i druge slične tipično vojne građe. Dugotrajna zatvorenost Vojnog arhiva i nedostupnost ove i druge građe uticali su na to da su mnoge druge istoriografije više odmakle u tumačenju ovog perioda (Mađarska, na primer). U tome je i posebna važnost ove zbirke dokumenata, jer nam pruža „korak od sedam milja“ u proučavanju samog jugoslovenskog odgovora na pretnju Informbiroa, ali i u prezentiranju značajnih podataka za razumevanje istorije Jugoslavije u periodu sukoba sa SSSR-om i Informbiroom.

Iako su autori u konačnoj verziji izostavili svog, dolepotpisanog recenzenta, sa kolegijalnim osećajem preporučujemo ovaj zbornik stručnoj i zainteresovanoj javnosti.

Bojan Dimitrijević